



# МАОРИФИ ТОҶИКИСТОН

№4, 2025

Маҷаллаи илмӣ, маърифатӣ ва таълимию методии  
Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

Пояи давлат намонад бе маориф устувор,  
Давлати поянда хоҳӣ, рӯй бар мактаб биёр!



Истиқлоли давлатӣ шароит фароҳам овард, ки таҳқиқи илмӣ дастовардҳои моддӣ ва маънавӣ, мероси фарҳангӣ ва таърихи қуҳанбунёди тоҷикон вусъати бегобика пайдо карда, миллати тоҷик дар арсаи байналмилалӣ ҳамчун миллати тамаддунсозу фарҳангсолор, эҷодкору илмпарвар ва шаҳрсозу шаҳрнишин муаррифӣ гардад.

Эмомалӣ РАҲМОН

## МАҶАЛЛАИ ИЛМӢ, МАЪРИФАТӢ ВА ТАЪЛИМИЮ МЕТОДИИ ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

### ҲАЙАТИ МУШОВАРА:

**Раҳим САИДЗОДА** - вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон  
**Абдулло РАҲМОНЗОДА** - ёрдамчи Президентии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои рушди иҷтимоӣ ва робита бо ҷомеа  
**Ҳомид ҲОШИМЗОДА** - муовини якуми вазири маориф ва илм  
**Равшан КАРИМЗОДА** - муовини вазири маориф ва илм  
**Лутфия АБДУЛҲОЛИҚЗОДА** - муовини вазири маориф ва илм  
**Муҳаммадтоир САИДЗОДА** - директори Агентии назорат дар соҳаи маориф ва илми назди Президентии Ҷумҳурии Тоҷикистон  
**Фарҳод РАҲИМӢ** - раиси Кумита оид ба таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон  
**Қобилҷон ХУШВАХТЗОДА** - президенти АМИТ  
**Аҳлиддин ИБОДУЛЛОЗОДА** - ректори Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни  
**Зулхия НОЗАҚЗОДА** - раиси Иттифоқи касабаи маориф ва илм  
**Баҳром ИСМОИЛЗОДА** - сардори Сарраёсати маорифи шаҳри Душанбе  
**Зиёдулло АБДУЛЗОДА** - сардори раёсати маорифи вилояти Хатлон  
**Аминҷон МИРЗОҚАНДОВ** - сардори раёсати маорифи ВМКБ  
**Шавкат КАРИМЗОДА** - директори Маркази ҷумҳуриявии таълимию методии назди ВМИ ҚТ

### САРМУҲАРРИР

НУРАЛИЗОДА НОИЛШОҲ  
ИМОМАЛӢ

### ҶОНИШИНИ САРМУҲАРРИР

Дилором ЗАБИРОВА

### ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

**Муҳаммад ЛУТҲУЛЛОЗОДА** - узви пайвастаи АТТ, доктори илмҳои педагогӣ

**Шамсуллоҳ ИСЛОМОВ** - номзоди илмҳои педагогӣ

**Саида НАБИЗОДА** - муҳаррири бахши мактабшиносӣ

**Шодӣ РАҶАБЗОД** - муҳаррири бахши филологӣ

**Мамадҷон МАҲКАМОВ** - номзоди илмҳои педагогӣ, муҳаррири бахши фанҳои табиӣ-риёзӣ

### МУҲАРРИРИ ТЕХНИКӢ:

Шаҳнозаи МИРЗО

**Маорифи  
Тоҷикистон**



Нишонӣ: 734024, ш.Душанбе, Айни-126

Телефон: +992-37-225-82-23

E-mail: majallai-maorif@maorif.tj

Индекс: 77500. Маҷаллаи аз 24.02.2025 тахти №399/ МҚ-97 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нав номнавис шудааст.

Маҷалла аз соли 1991 нашр мешавад.

Дар ҚДММ «Мега-принт» ба таъб расид.  
Андозаи 60x84 1/8. Адади нашр **6915** нусаха.

СУРАТҲИСОБИ МАҶАЛЛА  
ДХ БДА «АМОНАТБОНК»

С/Х: 20202972900816101000  
Х/К: 20402972316264  
БИК: 350101626  
РМА: 010009508

**№4**

**№4 (240), 2025**

# М У Н Д А Р И Ч А

## ҲАМРАӢӢ

Б. ӢОШИМЗОДА. Мантики Ӣамоиши Ӣуҷанд (равзанаи умумии андеша).....3

## ДАР ПАРТАВИ ПАӢМ

Л. НАЗИРӢ. Нақши муассисаҳои томактабӣ дар ташаккули шахсияти кӯдак.....6

## РӢЗИ ИЛМИ ТОЧИК

Н. САИД. «Гиёҳнома»-и Абуалӣ ибни Сино ва моҳияти фалсафии он.....10

## СОЛГАРД

Н. НУРЗОДА. Мушкилоти замони дар баррасиҳои устод Айни.....17

## НАЗМ

А. ЗАРИФӢ. Устод Айни.....21

## РӢЗИ ПОЙТАӢТ

Васфи Душанбе дар ашъори шоирон.....22

## ТАЛАБОТ ВА ИҚРО

М. ИЛӢОМОВ. Нақши китоб дар ташаккул ва инкишофи тафаккури эҷодии хонандагон.....23

## МУӢИТИ ЗИСТ

Қ. БАРОТЗОДА. Робитаҳои экологии инсон бо табиат.....27

## УСУЛӢОИ ФАӢОЛИ ТАӢЛИМ

Ф. МАМАДҚУЛОВА. Таълими интерактивӣ дар раванди дарс.....29

## ТАӢСИЛОТИ РАҚАМӢ

Н. АКБАРОВ. Системаи фавкматнӣ дар HTML.....33

## ЗАБОНОМУӢӢ

Д. САӢДУЛЛОЕВ. Воҳидҳои фразеологии асли ва иқтибосии забони англисӣ.....36

## РОБИТАИ АДАБӢ

Ӣ. ӢИКМАТОВ. Ашъори лирикии Дилшоди Барно.....28

## МИНБАРИ ОМУӢЗГОР

Р. РАӢМАТОВ. Усулҳои муосири Ӣамбастагии баъзе равандҳои равонӣ.....43

## ЭӢҚОЗИ ӢУНАР

Т. КИШВАРЗОДА. Саҳнаҳои сирк дар мусаввараҳо.....45

## БИСТСОЛАИ ОМУӢЗИШ

## РИӢӢӢ

М. МАӢКАМОВ. Табдил додани формулаҳои мураккаби дараҷаи чорум ба намуди сумма ва фарқи ду решаи квадратӣ.....48

## ХИМИЯ

Қ. НЕӢМАТОВ. Усули ташкили корҳои мустақилона.....52

## ГЕОМЕТРИЯ

Ш. АӢМЕДОВА. Ӣалли масъалаҳо доир ба бисёррӯҳо.....55

## САНАД

Дастурамали намунавии нигоҳдории ҳуҷҷатҳо дар бойғонии муассисаҳои таълимии Ӣумҳурии Тоҷикистон.....59

## САЙҚАЛИ ЗЕӢН

Ӣ.ӢОМИД. Муаммои «Геометрия».....64

## АШӢОРИ ЛИРИКИИ ДИЛШОДИ БАРНО



**Ҳикмат  
ХИКМАТОВ –**  
муаллими калони  
Донишгоҳи  
давлатии педагогии  
Чирчики Ҷумҳурии  
Ўзбекистон

Ханӯз эҷодиёти бисёре аз шоиру нависандагони адабиёти классикии мо ба таври бояду шояд тавзеҳ дода нашудаанд, ҳатто номи баъзе аз онҳоро хонандаи имрӯза наметонад, вале тадқиқотҳо муайян мекунанд, ки ошноӣ ба онҳо танҳо ба манфиати кор аст. Аз ҷумла, шоираи ширинкаломи зулнисонайн Дилшоди Барно танҳо ба чанде аз муҳаққиқон ва адабиётшиносон маълум асту бас. То ҳол дар хусуси эҷоди ӯ ягон муҳаққиқ ва ё донишманди адабиётшинос, ба ҷуз Ахрор Мухторов ва Маҳбуба Қодирова рисолаи арзишманде таҳия накардааст.

Дар ҳақиқат, доир ба осори Дилшоди Барно ба ҷуз аз чанд навиштаи худи шоира дар «Таърихи муҳочирон» ва чанд байти парешони ёфтшуда, аз ягон манбаъ маълумоти аниқу муфасссал пайдо кардан душвор аст. Аммо ана аз ҳамин чанд муҳаммасу ғазал ва байту пораҳои шеърӣ, ки ба забонҳои тоҷикӣ ва ўзбекӣ дастрас шудаанд, бевосита садои дили як бонуи хушбаёнро ба таври бояду шояд фаҳмидан мумкин аст. Аз ин рӯ, мебояд бо зисту зиндагонӣ ва даврони шоира, муҳиту аҳволи иҷтимоии вай маълумоти мухтасар пайдо намоем. Ин ба мо имкон медиҳад, ки бо олами ботинии шоира ва хусусиятҳои шеъри ӯ аз наздик шинос шуда, мазмун ва моҳияту ғояи эҷодии ӯро дарк намоем. Дилшод, духтари Раҳимкули Сӯфӣ, ки дар адабиёти ўзбеку тоҷик бо таҳаллуслҳои Дилшод Отин, Барно, Дилшоди Барно эҷод кардааст, дар ибтидои асри XIX, аниқтараш, соли 1800 дар Ўротеппа (Истаравшани имрӯза) дар оилаи марди зийӣ ба дунё омадааст. Ў яке аз намоёндагони барҷастаи адабони дузабона шинохта шуда, шоир ва маърифатпарвари замони худ будааст. Дилшод хату саводи ибтидоиро аз падараш гирифтааст.

Ҳангоми забт шудани Ўротеппа аз ҷониби хони Қўқанд Умархон дар солҳои 1810-1822 Дилшоди Барно дар қатори асирон ба Қўқанд оварда мешавад. Ин ҷо поре аз «Таърихи муҳочирон»-ро, ки Равшанрой таҳия



кардааст, айнан меоварем, ки ба қушодани баъзе муаммоҳои ҳаётии ӯ инчунин, дарки ҷавҳари ашъораш ва якчанд масъалаи дигар кумак мерасонанд: «Дар таърихи соли 1232, мавсими тирамоҳ, ки ҳалоиқ аз боғот ба шаҳру деҳот баргашта, ба дуруст намудану шикасту рехти хонадонҳо муқайяд буданд, муҳорибаи амир Умархон сар шуда буд. Надим ва нокили ахбор меғуфтанд, ки лашкари истилогар аз самти шимол ба ғарб ва шарқ шаҳрро ихота карда, дар мавзеи Қалла-

манора хайма ва хиргоҳ баста, мунтазири таслимшавии Ўротеппа буданд. Гоҳ-гоҳ ба шаҳр талотуми ваҳмнок ва ҷангу ғубори бадбӯй паҳн мегардид, ки он аз ҳаводиси тўпандозӣ ва вайрон намудани шаҳр буд. Се сол муқаддам дар вабо модарам ғавт ёфта ва падарам (дар ҷанг) талаф шуда, сараш ба Қалламанора монанди кулӯх монда шуда буд. Дар хонаамон ман бо

модаркалонам, ки навадсола буданд, калоба ресида мезистем. Баъд аз шабохун карда ба шаҳр дохил шудан лашкари истилогарон, сарбозон, надим ва маҳрамони амир хона ба хона гашта, анҷом ва олотӣ халқро толону тороч намуданд. Ҳамаи асирон ба майдони Чаҳорсу чамъ оварда шуданд. Надонистам, ки аҳволи модаркалонам чӣ шуд. Вақте ки аз як чағора маро дастгир намуданд, дигар хабар надоштам. Миш-миши мобайни халоиқ хабар меод, ки ҳамон рӯз сездеҳ ҳазору чаҳорсад нафар одам асир шуда, ба ҳамин майдон (ҳозира Ибрат) чамъ омадаанд. Худи амири Фарғона, яъне, амир Умархон бо вучуди олим ва шоири бузург будан, ба ягон олим ва шоири ин балдаи мазлум тараххум надошт. Баъд аз чоштгоҳи рӯз аз тарафи самти ҷануби шаҳр, ки «Бозори ғӯза» мегӯянд, савораи бешумор омада, атрофи он майдони асирмакон гашта(ро) ихота карданд ва ду нафар ҷорчи савора мунодӣ мекарданд. Баъд аз қатли бекҳои юз, ки номи онҳоро ман дар ҳамон майдони қатл шунидам, боқимонда сездеҳ ҳазор асир пойи пиёда пешандози золим шуданд. Гирён, нолон ва афтону хезон бо даштҳои Навганда ва Бекат ва Куркат ва Маҳрам, ки номи он даштҳоро асирон номбар менамуданд, тайи манозил сохта мерафтем. Дар саҳро ба сангҳо ва хорҳо пешпо хӯрда, пойҳои худам ҳамчун дигарон таҳаш обғӯла ва лелақҳо хунравон ва нохункучак шуда буд. Вақте ки дар майдони ҳамвори васеи Қўқанд тамоми асирон дар изтироб ва ларза меистодем, мардуми он шаҳр низ дар атроф бо назари афсӯс ва надомат нигашта, ба тарафи ӯрдаи хон бо ҳазор ғаму алам ва нафрат дар ғазаб буданд. Мардон аз тарафи дарвозаи машриқ ва занон аз ҷануб ба воситаи боғ дароварда шуданд. Дар таҳти арк аз заифагон се духтар чудо карда, ба ҳарам равона карданд. Ман то ҳол номи он духтаронро дар хотир дорам, ки яке Иззатой, дигаре Ҳурматой ном доштанд. Хони баландқомат, абрудор, чашмсиёҳ, ришсиёҳ, қушодарӯ баъд аз алайк ба ман бо хушмуомилағӣ суҳангудозӣ мекард. Бо вучуди хушмуомилағӣ амир дар назари ман як шоҳи ҷобир ва хунрез дар майдони қатл намоён буд. Ӯ ба ман мегуфт, ки: «Биё, духтари ғазалхони тоҷик...»

Баъд аз он гуфтугӯ ва саволу ҷавоб ва пурсуҷӯи ному насаб амир талаб намуд, ки ба шаъни анор ғазал гӯям. Дар он ҳангом гуфтам:

*Дар ин дун ғунбази афлок дидам,  
Дарунаш тур ҳама ғамнок дидам.  
Ба рӯшон аз ҳарире парда доранд,  
Ба дил хун, дидаҳо намнок дидам.  
Зи теги золими ҳоким Умархон,  
Дили ҳар нозаниро чок дидам.*

Ин шеър ба ҳамин байт омадан замон амир ду қарс зада буд. Маҳрам даромад. Гуфт: «Ин гесӯбуридаро ба зиндон баред!» ва ба он маҳрам ба чашм ишора кард. Аммо ман намедонистам, ки чӣ маъно дошт ин ишора...

... Ва ҳамин шайх боз ба забони форсӣ гуфт: «Эй очиза, бархез, бо ҳамроҳи ин одам равон шав, то ба як манзил мерасонад. Тез бош, ки вақт танг аст. Агар сустӣ кунетон, мулло азон гӯяд, баъд аз он ба кӯча баромадани занон илоҷ надорад»... Баъд ман ба эътиқод салом карда, дохили хона шуда, зани куҳансолоро дидам, ки тахминан 80-сола буд. Маро бо қомати рост, бо чеҳраи мунаввар пешвоз гирифт ва худ шинос менамуд, аммо ман намефаҳмидам, ки чӣ мегуфт. Баъд аз фаҳмидани форс будани ман ба лафзи форсии ғализ суҳанварӣ мекард. Баъди дувоздаҳ рӯзи истиқомат бо тақдир ва розигии камина ба писари аҷуза ба ном Тош Маҳдум ақддор шуда будам. Тош Маҳдум имоми масҷиди ҳамсоя ва модарашон мактабдори духтарон буданд. Камина сездеҳ сол ба модар хизмат карда, баъд аз он лаҳҷаи туркиро мукамал аз худ намуда ва нисбати мактабдориро гирифтам. Дар он замон модарамон дар синни навадуду ба духтарон сабақ дода, бе айнак чок медӯхтанд. Баъд аз ҳафт соли мактабдорӣ ман, яъне, дар наваду нӯҳсолағӣ модар вафот карданд, ки ман дар синни сиюҳафт будам. Аз Маҳдум ҳашт фарзанд дидам. Ду нафарашон монданд. Маҳдум баъд аз модарашон боз бист сол зиёд умр дида, дар навадсолағӣ вафот ёфтанд. Ҳамсуҳбат ва ҳамдамҳои ман духтарони зеҳндор ва шоирагони соҳибназм буданд. Панҷоху як сол мактабдор шуда, ало авсат, дар ҳисоби бисту сӣ толиба дошта, ҳамагӣ ҳаштсаду наваду як духтарро саводнок карда баровардам, ки онҳо қариб чаҳоряк ҳисса духтарони таъби назмдор, шоирагон ва оқилагони замон буданд. Чи тавре ки дар охири хошия бисту чаҳор нафар

шоираи худро баён намудам, аз онҳо Хайринисо, Баҳринисо, Анбарой ва Тўтиқиз ном духтарон беҳтарини шогирдони ман ва аз ушшоқи пайравони Ҳофизу Навой ва Бедилу Фузули буданд.

Баъд аз мусаххар шудани Ҳўқанд ба ҳокими рус ва мумкин шудани сафар бо оташароба ду бор ба шаҳри хеш – Ўротеппа сафар намуда, дар роҳ муҳосира ва азоби асирони Ўротеппа, ки пойи пиёда роҳи дарозро тай карда будем ва он азоби даҳшатноки роҳ ва шўру ғалоғулаи чанггоҳ аз назари камина ҳамчун оинаи ҷаҳоннамо гузашта истод. Ба Худо, ки аз ин меҳрубонии роҳсозони моҳири рус миннатдор шуда, ба он рўзгори гузаштаи хангоми ҳукмронии раҳнагарони Бухоро ва муғул ва қипчоқ ва барои нотавонӣ ва бандаи нафси сағ будани он ҳокимҳои гузашта ҳазор лаънат мефиристодам. Баъд аз ҳамон мушоҳидаҳо як хулосае бароварда тавонистам, ки ҳозира аҳволи халқ аз аҳволи мусулмонободи қадимаи Истаравшан ҳазор маротиба беҳтар аст. Камина якчанд саҳифа ва хошияро дар хусуси аҳволи хеш баён намудам.»

Ҳаминро ҳам гуфтан ҷоиш аст, ки Дилшоди Барно устои шоираи машҳури ўзбек Анбар Отун низ буда, аз ҳафтсолагӣ дар мактаби устодаш таҳсил гирифтааст. Дар ин бора Дилшоди Барно чунин мегӯяд: «Ман барои тарбияи вай то синни даҳсолагиаш машғул шудаам. Доимо умед мекардам, ки ин духтарак, албатта, шоираи шинохта мегардад. Анбарой ханўз аз ҷавонӣ бо диди нозуки худ ва доногиаш дар байни занони маҳалла фарқ мекард...»

Эҷодиёти Дилшоди Барно баъди солҳои шастуми асри гузашта кашф шуда, дар ин бора аз ҷониби муҳаққиқи варзида Аҳрор Мухторов тадқиқоти алоҳида анҷом дода шудааст. Инчунин, муҳаққиқ Маҳбуба Қодинова дар ин бора таҳқиқоти ҷолиб ба анҷом расонидааст. Аз Дилшоди Барно ба ғайр аз асари «Таърихи муҳочирон» пораҳои ҷудогонаи шеърӣ ба мерос мондааст. Дар «Таърихи муҳочирон» воқеаю ҳодисаҳо доир ба ҳаёти таърихӣ, иҷтимоию сиёсии асрҳои XIX дар Қўқанд акс ёфтаанд. Вай дар ин асар доир ба торочғариҳо ва кушторҳои Амир Умархон, ҳодисаю воқеаҳои аз ҷониби Россияи подшоҳӣ забт кардани Осиёи Миёна маълумоти ҷолиб дода дар осори худ занонро ба маърифатнокӣ, боадолатӣ ва баробархуқуқӣ даъват намудааст. Инчунин, дар асар дар бораи зиёда аз 30 нафар шоиру шоираҳое, ки дар Ўротеппа ва Қўқанд зиндагӣ ва эҷод кардаанд, маълумоти муфид оварда шудааст. Дастхати асари мазкур дар Институти шарқшиносии назди Академияи илмҳои Ўзбекистон маҳфуз мебошад. Ин асар ба забонҳои тоҷикӣ ва ўзбекӣ нашр карда шудааст. Бояд зикр кард, ки ашъори Дилшоди Барно бо содагии баён ва тарзи ифода, инчунин, хушоҳангиву раванӣ, самимият ва ҷанбаи мардумии худ аз бисёр шоирони даврони худ, аз ҷумла, ҳамзамононаш Нодирабегим ва Увайсӣ хеле фарқ мекунад. Агар мо дар ашъори Нодирабегим ва Увайсӣ руҳияи шеъри Навой ва эҳсосоти олии адабӣ, ҷиҳатҳои хоси вазни арўз, мароми шеъриро ҳис кунем, дар эҷодиёти Дилшоди Барно ин чиз ба назар намерасад. Вай дар ибтидои асри XIX дар хонигарии Қўқанд нисбат ба дигар хонигариҳо дар масъалаи саводнок кардани занону духтарон ба мавқеи аввал баромада буд. Дар чунин як давраи номутаносиб ба духтарон ёд додани алифбои қадимаи туркӣ, ки аз тарафи Дилшоди Барно ба роҳ монда шуда буд, масъулияти азим ҳисобида мешуд.

Дилшоди Барно мисли Моҳларойим аз шоирони касбӣ маълумот нагирифта бошад ҳам, дар байни халқ тарбия ва камол ёфтааст. Бояд таъкид кард, ки дар асри XIX аз тарафи ягон зан навишта шудани асари таърихӣ то ҳол маълум нашудааст. Вай аввалин занест, ки доир ба ҳаёти мардуми ин давр асари таърихӣ-бадеӣ «Таърихи муҳочирон»-ро навиштааст. Тибқи маълумоти мавҷуда, аз Дилшоди Барно 91 шеъри ўзбекӣ ва 51 шеъри тоҷикӣ, 3 дастнавис ба забонҳои тоҷикӣ ва ўзбекӣ ва асари таърихӣ «Таърихи муҳочирон» («Тазкираи Барно», «Сабот ул-башар маа таърихи муҳочирон», «Ҷасорати башарӣ ва таърихи муҳочирон», «Мунтахаб ал-ашъори Барно» - «Шеърҳои мунтахаби Барно») то ба мо омада расидааст. Дар онҳо ҷангҳои байниҳамдигарии хониҳо, аҳволи иҷтимоии мардум, шароити зиндагӣ ва боз ҷандин воқеаю ҳодисаҳои ҷамъиятиву сиёсӣ инъикоси худро ёфтаанд. Шоира зани хеле ҳам ҳассос буд. Дар масъалаи истилои Россияи подшоҳӣ низ аз ҳамзамонони худ пеш гузашта, оқибатҳои ногувори ин истилоро хуб дарк карда будааст. Маҳз дар ҳамин бобат шеъри вай ба дараҷаи солномаи бадеии сарнавишти халқ баромад. Бо вучуди ин ҳама, шоира шахсияти некбин буд. Ў боварӣ дошт, ки айёми нек ва рўзҳои хуб дер ё зуд ба фаро мерасанд. Бинобар ин, тавассути ашъори худ («Ин

зулми золим, албатта, муваққатан аст...», «Фаргона» ва ғайра) тамоми мардуми Туркистонро ба ҳамфикрӣ ва якдигарфаҳмӣ («Мардум рав...», «Таърихи муҳосара» ва ғайра) тарғибу ташвиқ менамуд.

Ашъори Дилшоди Барно махсусиятҳои худро дорад. Адиб ба мавзуи ишқ маҳдуд нашуда, баръакс, ба он мазмунҳои иҷтимоӣ ва сиёсиро низ ворид кардааст. Азбаски дар ҳамон давр баъзе ҷиҳатҳои номувофиқатии истилои Россияи подшоҳиро дарк карда буд, мардумро ба якдигарфаҳмию ҳамроҳшавӣ ва ба оқилонаю андешамандона рафтор кардан даъват мекард. Инчунин, дар осори вай мазмунҳои панду насихатӣ низ ба ҷавонписарону ҷавондухтарон дида мешаванд. Ҳаминро ҳам бояд таъкид кард, ки ӯ ҳанӯз дар ҳамон айём дарк карда буд, ки дар ҳақиқат, ҷавонон қувваи пешбарандаи ҷамъият ҳастанд ва дар тарбияи онҳо аз ин нуқтаи назар амал мекард. Дилшоди Барно ашъори худро, чи бо забони тоҷикӣ ва чи бо забони ўзбекӣ, бевосита бо сабки одии мардумӣ эҷод кардааст. Интиҳоби қофияҳои сода, ифода кардани мазмунҳои ишқӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва иқтисодӣ аз сабку хоси вай дарак медиҳанд. Дар лирикаи ӯ мавзуи муҳаббат ва садоқат, вафову саодат, масъалаи озодии ватан ва инсон дар алоқамандӣ ҳамдигарро пурра мегардонанд. Дилшоди Барно бо омӯхтани адабиёти Шарқ барои дар ниҳоди ҷавонон тарбия кардани фазилатҳои ахлоқӣ, талош бо мақсади шавқовар гузарондани машғулиятҳои омӯзишии худ ба навиштани чистон ва луғзҳои одӣ кӯшишҳо намудааст. Ӯ ба шогирдони худ барои касб кардани одобу ахлоқи ҳамида, фазилатҳои олии инсондустӣ, меҳр ва мурувват ҳамеша талош доштааст. Дилшоди Барно дар ғазалиёти худ муҳаббати поки инсониро васф карда, беадолатиҳои замонашро ба тозиёнаи танкид мегирад. Тавре дар боло ишора рафт, шеърҳои вай хеле сода ва оммафаҳм мебошанд. Барои намуна байтҳои зеринро овардан кифоя аст:

*Замона қачраву золим бувад шоҳи замон, ай воҳ,  
Халоиқ аз уқубатхона меёбад амон, ай воҳ,  
Ба мулки хештан аҳли замон бегонамонанданд,  
Дар ин ҷо аҷнабии раҳнагар дорад макон, ай воҳ,  
Ба деҳқон не замин, не ҷуфти гову олати кор аст,  
Зи мева маҳрум аст ҳар фаълаву ҳар бозгон, эй воҳ,  
Ҷафочӯ аз муғул найрангунон дар тахт оромад,  
Ба монанди магас бар шурбату нон ҳукмрон, ай воҳ [6, с. 610].*

Маълум мешавад, ки Дилшоди Барно дар навиштани шеър аз ифодаҳои мураккаби печ дар печ, воситаҳои тасвири ба хонандааш нофаҳмо, тазоду муродифоти мушқилфаҳм худдорӣ карда, ба ҷойи онҳо, аз ҷумла, муродифҳои содаи «деҳқон – фаъла», тазоди «хеш – бегона» ва ё ибораҳои ҳамафаҳм, аз қабилӣ «замона қачрав», «шоҳи замон», «мулки хештан», «аҷнабии раҳнагар», «олати кор» ва ё «ба монанди магас» ва ғайраҳо истифода кардааст. Дар масъалаи қофия («мон») ва радиф (ай воҳ) низ тарзҳои содаи онро корбаст намудааст. Ғайр аз ин, мавзуи анъанавии панду насихат ҳам дар эҷодиёти Дилшоди Барно ҷойгоҳи асосиро ишғол менамояд. Хангоми офаридани осори панду насихатӣ аз зарбулмасалу мақол ва андарзҳои халқӣ моҳирона истифода кардааст. Фаразан, вай ҳикмати халқии «хусн хусн нест, одоб хусн аст»-ро бо тасвири зебо ба риштаи назм қашидааст:

*Одамга фақат хусн эрур руйига зеб,  
Ботинда ҷамил улмаса, бу хусн бекор.*

(Тарҷумааш: зеби ороиши одам хусни рӯйи вай будааст ва агар ботини ӯ орошта набошад, ин хусн бекор аст).

Ин гуна байтҳои ҳикматнок мазмуну мундариҷаи осори ӯро ғанӣ ва тобиши гӯйиши онҳоро афзун намудааст. Мисли ҳамин дар ҷойи дигар ба ҳикмати «ростиро завол нест» тобиши маъноӣ дода, таъкид мекунад, ки ба ростӣ завол набудааст ва эй ёр, ту низ дар пайи куштани халқ мабош:

*Ростликка завол ўлмас эмиш, билинг,  
Халқингни ҳалок этмагил, эй ёр.*

(Тарчумааш: бидонед, ки ба ростӣ завол нест ва эй ёр, ту низ аз пайи ҳалоки мардум шитоб накун!)

Азбаски Дилшоди Барно адиби зуллисонайн аст, бинобар ин, ҳангоми эҷод қардани ашъори худ таъсири ду забонро дар услуби офаридани байтҳояш пай бурдан мумкин аст. Худи ӯ аз он ки дар Истаравшан таваллуд шудааст, бо ифтихор дар байтҳояш ёдовар шуда, аз дониستاني забони туркиаш мефаҳрад. Дониستاني ду забон барои эҷодиёти ӯ фазои мусоидро ба вуҷуд овардааст. Инчунин, ба офаридани шеърҳо дар шакли «ширу шакар» ё худ анъанаи муламманависӣ имкон муҳайё намудааст. Дар ин бора донишманди шаҳир, адабиётшиноси маъруф Абдучаббор Раҳмонзода чунин менигорад: «Муламмаъ ҳамчун санъати бадеӣ дар жанрҳои рубой, дубайтӣ, ғазал, тарҷеъбанд, таркиббанд, маснавӣ бештар ба ҷашм расида, як сабаби пайдо шудани санъати дузабона дар адабиёт гардидааст. Дар қорбурди санъати мазкур вазн, қофия ва оҳангу иқоъмандии шеър риоя шуда, мисраъ ва байтҳо яқдигарро мукамал мекунад. Муаллифи муламмаро дар адабиётшиносӣ «шоири зуллисонайн» меноманд...» [3, с. 188 - 189].

Ба ҷиҳати ҳулоса фикрҳои зеринро доир ба омӯзиши паҳлуҳои эҷодиёти адиби дузабона овардан мумкин аст, ки Дилшоди Барно на фақат ба забони тоҷикӣ дар ғазалу мухаммас ё шеърҳои байтҳояш содабаёнӣ риоя кардааст, инчунин, дар осори ӯзбекиаш низ ҳамаи қолибро нигоҳ доштааст. Азбаски шоири соданависи хушбаён аст, осораи муҳлиси худро дорад. Тарзи содаи истифодаи воситаҳои тасвир ва санъатҳои бадеӣ, аз қабилӣ ташбеҳ, талмех, истиора, киноя, рамз баринҳоро мавриди қорбурд қарор додааст. Дар таълифи шеърҳо услуби ҳоси мардумиро бо ҷамоли тозаи хушояндаи иваз намуда, салису раванӣ ва балоғату фасоҳати ғӯйишашро таъмин намудааст.

Ҳамин тавр, Дилшоди Барно дар адабиёти ӯзбеку тоҷик ҳамчун шоири боистеъдоди зуллисонайн, аввалин зани маърифатпарвар, муаррихи тавоноӣ даврони ҳеш аз байни қанон шинохта шудааст. Қадр қардани эҷоди гузаштагон яке аз вазифаҳои муҳими адабиётшиносии имрӯза мебошад. Ба андешаи А. Раҳмонзода, «Истиқлолияти миллий ба ҳар ду халқ имкон дод, ки адабиёт ва санъати худро таракқӣ диҳанд, барои эҷод шароит фароҳам оваранд ва ҷиҳати таъбу наشري осори мондагори адибони гузашта ва муосир роҳи васеъро боз намојанд». [4, с. 108]. Аз ин нуқтаи назар, умед ҳаст, ки дар оянда ҷиҳатҳои услубӣ ва бадеии эҷоди шоира ва паҳлуҳои ҳанӯз номаълуми абёташ аз ҷониби муҳаққиқон боз омӯхта мешаванд. Метавон, ашъори ӯро ба чунин содабаёнӣ ба китобҳои дарсии Тоҷикистону Ӯзбекистон дохил намуд.

#### АДАБИЁТ:

1. Мухторов, А. Дилшоди Барно ва мероси адабии ӯ / А. Мухторов. – Душанбе: Ирфон, 1970, – 100 с.
2. Мухторов, А. Дилшоди и её место в истории общественной мысли таджикского народа в XIX – начало XX вв / А. Мухторов. – Душанбе: Адиб, 1969. – 372с.
3. Раҳмонзода, А. Ҳаёт, адабиёт, воқеият. Китоби дуҷум / А. Раҳмонзода. -Душанбе, 2024, – 372с.
4. Раҳмонзода, А. Пайғомии дӯстӣ / А. Раҳмонзода. – Тошкент: Ilm-Ziyo-Zakovat, 2023, – 232 с.
5. Ҳошим, Р. «Назаре ба як ҳодисаи таърихӣ ва адабӣ» / Р. Ҳошим, Р. Амонов // Тоҷикистони советӣ, – 1970. – 15 август.
6. Энциклопедияи миллии тоҷик. Ҷ.6. - Душанбе, 2017, – 664с.
7. <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-sheriyati/o-zbek-mumtoz-adabiyoti/dilshodi-barno-1800-1905-06>
8. [https://tg.wikipedia.org/wiki/Дилшоди\\_Барно](https://tg.wikipedia.org/wiki/Дилшоди_Барно)
9. <https://ziyouz.uz/uzbek-sheriyati/uzbek-mumtoz-sheriyati/dilshodi-barno>